

INKLYUZIV TURIZMNI RIVOJLANTIRISH BARQAROR RIVOJLANISHGA ERISHISH VOSITASI SIFATIDA

Karimova Gulnoza Mamanazar qizi

Turizmni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti

ORCID: 0009-0005-8831-2352

gulnoza.nazarovna@bk.ru

Annotatsiya. Nogironlarning muammolari va manfaatlariga e'tibor zamonaviy dunyoda turli davlatlarning ijtimoiy va iqtisodiy siyosatining muhim qismiga aylandi. Ushbu tadqiqotning maqsadi inklyuziv turizm konsepsiyasini va uning infratuzilma, xizmatlar va mahsulotlarga kirishda ko'plab to'siqlarga duch keladigan nogironlar uchun potensial afzalliklarini o'rganishdir. Inklyuziv turizm nogironlarning hayot sifatini yaxshilash, ijtimoiy-psixologik moslashuvi va rehabilitatsiyasiga yordam beradi. Turizmning bu turi barcha odamlar uchun hech qanday cheklovlersiz turistik xizmatlar va mahsulotlarga kirishni o'z ichiga oladi. Bu vizual, eshitish, kognitiv va harakatlanish jihatlaridan qulay muhit orqali ta'minlanadi.

Maqolada nogironlarga turistik xizmatlarni taqdim etish bilan bog'liq tashkiliy masalalar ko'rib chiqiladi. Qulay muhit mezonlari nogironlar uchun yo'nalishlarning qulayligi, xavfsizligi, qulayligi va axborot yetarililigini hisobga olishi kerak.

Kalit so'zlar: inklyuziv turizm, nogironlar, O'zbekiston, Buyuk Britaniya, iqtisodiy o'sish, turizmni rivojlantirish.

РАЗВИТИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА КАК СРЕДСТВА ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Каримова Гульноза Маманазар кизи

Научно-исследовательского института развития туризма

Аннотация. Проблемы и интересы людей с ограниченными возможностями стали важной частью социальной и экономической политики различных государств в современном мире. Целью данного исследования является изучение концепции инклюзивного туризма и его потенциальных преимуществ для людей с ограниченными возможностями, которые сталкиваются с множеством барьеров при доступе к инфраструктуре, услугам и продуктам. Инклюзивный туризм способствует повышению качества жизни людей с ограниченными возможностями, их социальной и психологической адаптации, а также реабилитации. Этот вид туризма предполагает доступ к туристическим услугам и продуктам для всех людей без каких-либо ограничений. Он обеспечивается за счет доступной среды, включающей визуальные, слуховые, когнитивные и мобильные аспекты.

В статье рассматриваются организационные вопросы, связанные с предоставлением туристических услуг людям с ограниченными возможностями. Критерии доступной среды должны учитывать удобство, безопасность, комфорт и достаточность информации для людей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: инклюзивный туризм, люди с ограниченными возможностями, Узбекистан, Великобритания, экономический рост, развитие туризма.

DEVELOPMENT OF INCLUSIVE TOURISM AS A MEANS OF ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Karimova Gulnoza Mamanazar kizi

Scientific Research Institute of Tourism Development

Annotation. *The problems and interests of people with disabilities have become an important part of the social and economic policies of various countries in the modern world. The aim of this study is to explore the concept of inclusive tourism and its potential benefits for people with disabilities who face numerous barriers in accessing infrastructure, services, and products. Inclusive tourism contributes to improving the quality of life of people with disabilities, their social and psychological adaptation, as well as rehabilitation. This type of tourism involves access to tourist services and products for all people without any restrictions. It is provided through an accessible environment that includes visual, auditory, cognitive, and mobility aspects.*

The article addresses organizational issues related to providing tourist services to people with disabilities. The criteria of an accessible environment must consider convenience, safety, comfort, and sufficient information for people with disabilities.

Keywords: *inclusive tourism, people with disabilities, Uzbekistan, United Kingdom, economic growth, tourism development.*

Kirish.

Nogironlik – bu ko'p odamlar hayot yo'lida duch keladigan keng tarqalgan hodisa. Bu muayyan sog'liq sharoitlari (demans, ko'rlik, orqa miya shikastlanishi va boshqalar) va bir qator atrof-muhit va individual omillarning o'zaro ta'siridan kelib chiqadi. Hozirgi vaqtda 1,3 milliard odam yoki dunyo aholisining 16 foizi yoki dunyoda har olti kishidan biri jiddiy nogironlikdan aziyat chekayotgani tahmin qilinmoqda⁸. Yuqumli bo'lmagan kasalliklarning ko'payishi va aholining qarishi ular sonining ko'payishiga olib kelmoqda. Nogironlar – bu turli xil aholi bo'lib, ularning hayotiy tajribasi va sog'lig'iga bo'lgan ehtiyoj jinsi, yoshi, jinsi, jinsiy orientatsiyasi, dini, irqi va etnik kelib chiqishi, iqtisodiy holati kabi omillarga ta'sir qiladi. Aholining qolgan qismi bilan solishtirganda, nogironlar erta vafot etadilar, sog'lig'i yomonlashadi va kundalik faoliyatda ko'proq cheklovlarga duch kelishadi. O'zbekistonda 2022-yildagi rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 845,3 ming kishi nogiron deb tan olingan, bu umumiy aholining 2,3 foizini tashkil etadi⁹.

Nogironlarning aksariyati qishloq joylarda yashaydi. Masalan, 532 ming nafar nogironligi bo'lgan aholi qishloqlarda, 313 ming 300 nafari shaharlarda istiqomat qiladi. Shu bilan birga, eng yuqori ko'rsatkich Navoiy (3,6 foiz) va Sirdaryo (3,1 foiz) viloyatlarida, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasida (2,9 foiz) kuzatilmoqda.

O'zbekistonda 142,3 ming nafar 18 yoshgacha bo'lgan nogiron bolalar va 396,7 ming nafar pensiya yoshidagi nogironlar bor. Nogiron erkaklar soni (475,8 ming) nogiron ayollar (369,5 ming) sonidan ko'p.

Mamlakatda nogironlikning tarqalishi yosh bilan chambarchas bog'liq: 60 va undan katta yoshdagi odamlarning 54 foizi nogironlikning qaysidir shakliga ega.

Nogironligi bo'lgan odamlar sport va jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish imkoniyati cheklangan odamlarga qaraganda kamroq. 2019-yilda o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, nogironlarning atigi 5,7 foizi sport va jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadi, nogironlar esa 11 foizga teng.

⁸ <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

⁹ www.stat.uz

Adabiyotlar sharhi.

Inklyuziv turizmni tashkil etish tajribasi va uning turli jihatlari rus tadqiqotchilarining ishlarida muntazam ravishda ko'rib chiqiladi. "Inklyuziv turizm" tushunchasining ta'rifi va inklyuziv turizm tizimiga kiritilgan tipologiyalar Ivanov, Talyzov, Abramov (2018) ishlarida taqdim etilgan bo'lib, ular inklyuziv turizmni turistik infratuzilmaning harakatlanishi cheklangan tashrif buyuruvchilarning turli ehtiyojlariga moslashuvchanligi sifatida tushunadilar.

Inklyuziv turizmni rivojlantirishning huquqiy jihatlari Upornikova, Zavyalova, Kozlova (2020) tomonidan ko'rib chiqilgan bo'lib, ular to'siqsiz muhitni yaratishda hisobga olinishi kerak bo'lgan asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlarni ko'rsatadilar.

Trubilin, Nikitina, Andreyko, Osmanov (2018) tomonidan ushbu turdagi turizmni va "Mavjud muhit" umumrossiya dasturini rivojlantirish istiqbollari va imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Yakimenko va Ruseva (2021) ushbu turizm sektorida xizmatlarni boshqarish jarayoniga tizimli yondashuvning yo'qligi bilan bog'liq cheklovchi omillarni ko'rib chiqadilar va ushbu yo'nalishda kadrlar tayyorlash zarurligini ta'kidlaydilar.

Ushbu sohani rivojlantirishning ayrim jihatlari, xususan, inklyuziv dam oluvchilar uchun joylashtirish vositalariga qo'yiladigan talablar, Xanbabaeva, Dayitov (2020), Plotnikova, Maksimova (2022) ishlarida ko'rib chiqilgan. Plotnikova va Maksimov (2020) qishloq joylardagi joylashtirish vositalariga harakatlanishi cheklangan dam oluvchilar uchun qulay sharoitlarni ta'minlash talablarini aniqlaydilar. Kalashnikov (2018) mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlar va iste'mol qadriyatlarini baholash asosida mavjud joylashtirish vositalarida universal interyerlarni yaratishni taklif etadi. E.A. Kudryavtseva nogironligi bo'lgan shaxslar uchun turistik xizmatlarni ishlab chiqish va taqdim etishning o'ziga xos jihatlarni ajratib ko'rsatadi (Межова, Летин и др. 2015).

Dam oluvchilarning cheklovlarisiz, begonalarning yordamisiz, teng sharoitlarda, o'z qadr-qimmatini saqlab qolgan holda turistik xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash dolzarb ekanligi qayd etiladi. Shu bilan birga, ko'plab nogironligi bo'lgan odamlar tashabbus, qiyinchiliklarni yengish, harakat va hissiy sarflanishni talab qiladigan tadbirlarda ishtirok etishdan bosh tortadilar.

Turistik obyektlarning mavjudligi muammosi yagona emas. Odamlar chipta bron qilish bosqichida ham qiyinchiliklarga duch keladilar, xususan, ko'rish qobiliyati cheklangan shaxslar internet-resurslarning mavjudligi bo'yicha GOST standartining yo'qligi sababli. Shuningdek, sug'urta bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjud: barcha kompaniyalar sayohatchilarning surunkali kasalliklarini qoplashga tayyor emas.

Shu munosabat bilan, turistik marshrutlarning tashkilotchilari ushbu to'siqlarni bartaraf etishga va turistik obyektlarni barcha odamlarning turli ehtiyojlariga moslashtirib, optimal faoliyat muhitini yaratishga yordam berish vazifasini bajarishlari kerak.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu ishda quyidagi tadqiqot usullari foydalanilgan: tadqiqot mavzusi bo'yicha ilmiy merosni o'rganishda tarkibiy-mantiqiy, - O'zbekiston hududlari bo'yicha to'siqsiz turizm rivojlanishni o'rganishda tizimli va qiyosiy tahlil, O'zbekistondagi turizm bozorining statistik ko'rsatkichlarini tahlil qilishda iqtisodiy va statistik tahlil.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Inklyuziv turizm boshqa turizm turlaridan qamrab olinadigan segment jihatidan farq qiladi. Shu sababli quyidagi jadvalda inklyuziv turizm atamasiga yaqin bo'lgan atamalar va ular o'rtasidagi farqlar keltirilgan.

1-jadval

Inklyuziv turizm va turizmning boshqa turdosh shakllari o'rtasidagi farqlar

Ta'riflar	Manba
Hamma uchun ochiq turizm- turizmning bir turi hisoblanadi.	Nogironlar bilan munosabat jahon dasturi harakati. BMT Bosh Assambleyasining 37/52 rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan. 1982-yil 3- dekabr
Sotsial turizm - to'liq yoki qisman byudjet mablag'lari, mablag'lar hisobidan amalga oshiriladigan turizm. Davlat byudjetdan tashqari jamg'armalari (shu jumladan davlat ijtimoiy yordami doirasida ajratiladigan mablag'lar), shuningdek ish beruvchilar mablag'lari. Ijtimoiy turizm aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qamrab oladi, nogironlar ham ushbu sohaning potentsial iste'molchilari hisoblanadi.	Lynn Minnaert, Robert Maitland, Graham Miller
To'siqsiz turizm - bu doimiy yoki vaqtinchalik harakatlanish imkoniyati cheklangan (sayohatga qarshi tibbiy ko'rsatmalar mavjud bo'lmagan) odamlarning harakatlanishi. Doimiy yashash joyidan tashqari boshqa hududga hamrohlik qiladigan va barcha zarur narsalarga ega bo'lgan shaxslar sayohat maqsadlariga erishish uchun resurslar	Смирнова Д. Б.
Paraturizm Foydalanish mumkin bo'lgan turizm (paraturizm) odamlarga kirish talablari, shu jumladan harakatchanlik, ko'rish, kirishning eshitish va kognitiv jihatlari, funksiyasi orqali mustaqil, adolatli va munosib universal ishlab chiqilgan turistik mahsulotlar, xizmatlar va atrof-muhitni ta'minlash. Ushbu ta'rif barcha odamlarni, shu jumladan bolalar aravachasida sayohat qilayotganlarni, nogironlar va qariyalarni qamrab oladi.	Darcy S., Dickson T. J., Schweinsberg S.
Moslashuvchan turizm – bu tashkilot alohida ehtiyojli odamlar uchun sayohat shahar chegaralari, tabiat bilan aloqada	Bowtell J.
Inklyuziv turizm. Nogironlar turizmi dam olish turizmining bir turi, nogironlar uchun mo'ljallangan	Butler R., Bowlby S.
Rekreatsion turizm Rekreatsion turizm - bu odamlar harakati uchun zarur bo'lgan dam olish maqsadida bo'sh vaqtlarda insonning jismoniy va ruhiy kuchini tiklash	Hall E., Chouinard V.

Manba: tadqiqotlar asosida muallif ishlanmasi.

Nogironligi bo'lgan odamlar iqtisodiy sharoitlar tufayli umumiy aholiga nisbatan kamroq sayohat qiladi va kamroq sarf qiladi degan afsonalar mavjud. 2017-yilning birinchi choragi Milliy sayyohlar tadqiqoti ma'lumotlariga ko'ra, bu haqiqatga to'g'ri kelmaydi. O'rtacha, nogironligi bo'lgan odamlar kunlik sayohatlarga 111 AQSh dollari va tunab qoladigan sayohatlarga 615 AQSh dollari sarflashgan. Nogironligi bo'lmagan odamlar esa kunlik sayohatlarga o'rtacha 105 AQSh dollari va tunash sayohatlariga 677 AQSh dollari sarflashgan.

Muhimi shundaki, bu raqamlar umumiy sayohat guruhining harajatlarini o'z ichiga olmaydi. Avstraliyada o'tkazilgan oldingi tadqiqotlar nogironligi bo'lgan odamlar o'rtacha 2,8 kishi bilan tunab qoladigan sayohatga va 3,4 kishi bilan kunlik sayohatga chiqishini ko'rsatgan.

Yevropa, Buyuk Britaniya va Qo'shma Shtatlardagi dalillar shuni ko'rsatadiki, imkoniyati cheklangan odamlarga moslashtirilgan mahsulotlar, xizmatlar va sayohat joylari biznes uchun katta daromad keltiradi va iqtisodiyotga kengroq foyda olib keladi. Quyida har bir bozordagi talabning qisqacha mazmuni keltirilgan:

Buyuk Britaniyada nogironlik darajasi aholi sonining 20 foizi nogironligini bildiradi. 2013-yilda nogironligi bor odamlar ishtirok etgan guruhlar tomonidan sayohatlarga 12,4 milliard funt sarflangan bo'lib, bu o'sha yili kunlik va tunlik sayohatlarga sarflangan umumiy xarajatlarning 20 foizini tashkil qilgan. Nogironligi bor odamlar tomonidan amalga oshiriladigan kunlik va tunlik sayohatlar Buyuk Britaniyada so'nggi yillarda 20 foizga o'sgan, kengroq turizm bozoridagi o'sish esa 11 foizni tashkil qilgan¹⁰.

Yevropada 140 millionga yaqin odamda turli xil ehtiyojlar mavjud. Ularning qariyb 40 foizi nogironligi bor odamlar, qolganlari esa 65 yosh va undan katta yoshdagi keksa odamlar. Ushbu guruh tomonidan har yili 783 million sayohat amalga oshirilgan. Ushbu o'sish Yevropa bo'ylab 500 milliard dollardan ortiq to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy foyda va 1 trillion dollarlik bilvosita foyda keltirishi taxmin qilingan.¹¹

Qo'shma Shtatlarda taxminan 54 million odamda nogironlikning biron bir shakli mavjud. Ularning jami sarflash qobiliyati 1 trillion dollardan oshadi, shundan taxminan 20 foizi (\$220 milliard) ixtiyoriy daromaddir.¹² AQShdagi turizm xarajatlarining qariyb 16,5 foizi nogironligi bor odamlar tomonidan amalga oshiriladi.¹³

Sog'liqni saqlashdagi tengsizliklar nogironlar boshdan kechiradigan tengsiz sharoitlardan kelib chiqadi. Bunga quyidagi omillar ta'sir o'tkazadi:

Strukturaviy omillar. Nogironligi bo'lgan odamlar o'zlarining nogironligi sababli noto'g'ri qarashlarga duch kelishadi va hayotning barcha sohalarida ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'sir qiladigan stigma va kamsitishlarga duchor bo'lishadi. Qonunlar va siyosatlar bunday odamlarni o'z qarorlarini qabul qilish huquqidan mahrum qilishi va sog'liqni saqlash sohasida bir qator zararli amaliyotlarni, jumladan, majburiy sterilizatsiya, majburiy kasalxonaga yotqizish va davolanishni, hattoki institutsionalizatsiyani ham amalga oshirishi mumkin.

Salomatlikning ijtimoiy determinantlari. Qashshoqlik, ta'lim va bandlikning yetishmasligi, og'ir turmush sharoitlari kabi omillar nogironlarning sog'lig'ining yomonlashishi va ularning sog'lig'iga bo'lgan ehtiyojini e'tiborsiz qoldirish xavfini oshiradi. Rasmiy ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari bilan qamrab olinmagan nogironlar faqat o'z oila a'zolarining ko'magida tibbiy yordam olishlari va ijtimoiy hayotda ishtirok etishlari mumkin, bu nafaqat nogironlarning o'zlari, balki ularga g'amxo'rlik qiluvchilar (ularning aksariyati ayollar va qizlar).

Xavf omillari. Nogironligi bo'lgan odamlar chekish, noto'g'ri ovqatlanish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish va jismoniy harakatsizlik kabi yuqumli bo'lmagan kasalliklar xavfi omillariga ko'proq duchor bo'lishadi. Bu, asosan, ular ko'pincha sog'liqni saqlash choralari bilan qamrab olinmaganligi bilan bog'liq.

Sog'liqni saqlash tizimi. Nogironlar barcha turdagi tibbiy yordam olishda cheklovlarga duch kelishadi. Shunday qilib, tibbiyot xodimlari tomonidan bilim yetishmasligi, salbiy munosabat va kamsituvchi munosabat; tibbiyot muassasalariga to'siqsiz kirish va ma'lumot olishning mumkin emasligi; nogironlik to'g'risida xabardorlikning yo'qligi va tegishli ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish mexanizmlarining yetishmasligi - bularning barchasi ushbu aholi uchun sog'liqni saqlash imkoniyatlaridagi tengsizlikka olib keladi. Jismoniy nogironlik Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan insonning sezilarli darajada buzilishi yoki funksiyalarini yo'qotishi yoki yo'qolishi bilan tavsiflangan holat sifatida tavsiflanadi.

¹⁰ Visits Unlimited, Accessible Tourism Statistics UK, accessed at: <http://www.visitsunlimited.org.uk/accessible-tourism-statistics-uk>

¹¹ University of Surrey, Economic Impact and Travel Patterns of Accessible Tourism in Europe –Final report, 2015

¹² Murphy, M., Winters, M. (n-d). Why Marketing Accessibility is Vital to the Health of the Florida Tourism Industry. VSA Florida. Available at: <http://www.dos.myflorida.com/media/696103/inclusive-tourism.pdf>

¹³ Eurasia Partnership Foundation, Universal Design Guide for Inclusive Tourism, n.d. Accessed at: http://www.keroul.qc.ca/DATA/PRATIQUEDOCUMENT/136_fr.pdf

Xulosa va takliflar.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm yetakchilari maxsus ehtiyojga ega bo'lgan odamlarning xatti-harakatlaridagi farqlarni hisobga olishlari kerak. Natijada, ular ushbu ehtiyojlarni qondirish strategiyalarini ishlab chiqish va ular uchun turistik yo'nalishlarni moslashtirishlari kerak bo'lishi mumkin.

Nazariy nuqtai nazardan, turistik yo'nalishlarning qulayligi muhimligini hisobga olsak, maxsus ehtiyojga ega bo'lgan kishilarga asoslangan keyingi tadqiqotlar xulq-atvordagi bu farqlarni hisobga olishi kerak. Bunda ular shaxsiylashtirilgan mahsulot va xizmatlarni yaratish, shuningdek ushbu potensial bozorni yodda tutgan holda turistik yo'nalishlarni boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar/Literaturaga/Reference:

Иванов В.Д., Талызов С.Н., Абрамов Л.В. (2018) Инклюзивный туризм: туризм для людей с ограниченными возможностями // Развитие науки и образования в современном мире. №2. С. 110-116.

Калашников А.В. (2018) Оценка потенциальных возможностей инклюзивного туризма // Open innovation: Сб. ст. V Междунар. науч.-практ. конф. Пенза: Наука и Просвещение, С. 125-127.

Межова Л.А., Летин А.Л., Луговская Л.А. (2015) Теория и практика организации инклюзивного туризма в России и за рубежом // Современные проблемы науки и образования. №1. С. 34-38.

Плотникова В.С., Максимов М.И. (2022) Требования к инклюзивному туризму в загородных средствах размещения // Туризм и гостеприимство. №1. С. 36-43.

Плотникова В.С., Максимова В.И. (2020) Оказание туристских и гостиничных услуг для лиц с ограниченными возможностями здоровья. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, -59 с.

Трубилин А.Г., Никитина И.А., Андрейко М.Н., Османова И.А. (2018) Перспективы развития инклюзивного туризма в России // Экономика и предпринимательство. №7(96). С. 826-829.

Упорникова И.В., Завьялов А.А., Козлова Е.В. (2020) Правовые аспекты развития инклюзивного туризма // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. №12(127). С. 79-82.

Ханбабаева З.М., Даитов В.В. (2020) Проблемы обеспечения инклюзивного туризма средствами размещения // Сервис в России и за рубежом. Т.14. №2(89). С. 31-43. DOI: 10.24411/1995-042X-2020-10203.

Якименко М.В., Русева О.З. (2021) Обзор современного состояния и перспективы развития инклюзивного туризма в России: формирование комплексного представления // Сервис в России.